

POST-TRUTH ZEMİNDE SURİYELİ MÜLTECİLER HAKKINDA ÇIKAN HABERLERE DAİR BİR İNCELEME

Semih GÖNCÜ*
Şükrü SİM**

Özet

Hakikat veya gerçeklik gibi kavramlar uzun çağlar boyunca tartışılmıştır. Aydınlanma ve modernleşme süreçleriyle birlikte hakikatin nesnelliği üzerine bazı uzlaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ne var ki post-modern dönem ile hakikatin nesnelliği ve varlığı üzerine tartışmalar yeniden alevlenmiştir. Kuşkusuz, son yılların en çok tartışılan olgularından post-truth kavramı da hakikat tartışmalarının ulaştığı farklı boyuttur. Bu çalışmada da post-truth etrafında şekillenen tartışmalara katılarak, hakikatin anlaşılmasına dair anlamlı bir katkı sağlanması umut edilmektedir. Bu bağlamda Yalın Alpay'ın *Yalanın Siyaseti* (2019) isimli çalışmasında, post-truth zemin ile mücadele etmek için ileri sürdüğü “mantıksal yaklaşım” uygulamalı bir şekilde irdelenmeye çalışılmıştır. Alpay'ın safsata içeren savlar üzerine geliştirdiği yaklaşımı, dezenformasyon içeren veya bütünüyle yalan olduğu bilinen haberler üzerinde uygulanmış ve sadece bu yaklaşım üzerinden safsataların tespit edilip edilemediği sorgulanmıştır. Çalışmada haberler üzerinden tematik bir sınırlandırmaya gidilmiştir. Seçilen haberler ise bir teyit etme kurumu olan teyit.org platformunda Suriyeli mültecilerle ilgili araştırılan ve ortaya çıkartılan yalan haberlerdir. Yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri irdelenmiş ve post-truth zeminle mücadele etmek için yeterliliği sorgulanmıştır. Alpay'ın yaklaşımı yalan haberlere karşı eleştirel perspektifi, en azından haberle ilk karşılaştığı vakit, sağlamaktadır. Bununla beraber, söz konusu yaklaşımı her durumda kullanmanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Post-Truth, Yalan Haber, Suriyeli Mülteciler, Yalanın Siyaseti, Dezenformasyon, teyit.org.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Radyo Televizyon Sinema, sgoncu38@gmail.com. Orcid ID: 0000-0001-6528-0494

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Radyo Televizyon Sinema, sukrisim@istanbul.edu.tr. Orcid ID: 0000-0003-3579-6750

A STUDY FOR THE SYRIAN REFUGEES NEWS IN THE CONTEXT OF POST-TRUTH

Abstract

Concepts as truth or fact have been discussed for decades. With the processes of enlightenment and modernization, a part consensus has emerged on the objectivity of truth. However, the debates on the objectivity and the existence of truth with the post-modern era have reignited. Undoubtedly, the concept of post-truth, which is the most contentious issue of recent years, is a different dimension of discussion of truth. This study aims to make a meaningful contribution to the understanding of the truth by participating in the discussions surrounding the concept of post-truth. In this context, we attempt to demonstrate in practice the logical approach which was developed to struggle against the post-truth by Yalın Alpay who authored *The Politics of Lying* (Yalanın Siyaseti). Alpay's approach to the struggle against fallacy-based arguments is implemented to the fake news that contains misinformation or is known to be completely false. By this implementation, we examine whether or not fallacies can it only be determined through the approach. In order to limit the research, we merely selected fake news with regards to Syrian refugees who live in Turkey. This fake news that we selected is to be obtained from Turkey based fact-checking platform which is called teyit.org. We examine the strengths and weaknesses of the approach and its adequacy to struggle the post-truth ground. In brief conclusion, it is understood that Alpay's approach provides a critical perspective towards fake news, at least when the news is first encountered. However, it is not possible to utilize the approach in all fake news.

Keywords: Post-Truth, Fake News, Syrian Refugees, The Politics of Lying, Disinformation, teyit.org.

Giriş

Antik Yunan'dan bu yana düşünen zihinleri meşgul eden hakikat kavramı her daim üzerinde uzlaşması zor problemlerin başında gelmiştir. Zira gerek filozoflar gerekse bilim insanları hakikatin nesnelliği veya sübjektifliği üzerine yoğun bir şekilde tartışmışlar ve çeşitli sorgulamalar ortaya koymuşlardır. Uzun çağlar boyunca tartışılmasına rağmen,

Aydınlanma ve modernleşme süreçleriyle birlikte hakikatin nesnelliği üzerine bazı uzlaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Nitekim pozitivist bilim anlayışının bu uzlaşım sonucunda bilimsel paradigmanda etkin bir vaziyet aldığı söylenebilir. Ne var ki post-modern dönem ile hakikatin nesnelliği ve varlığı üzerine tartışmalar yeniden alevlenmiş ve çözülmesi son derece zor bir vaziyet ortaya çıkmıştır. Çünkü tartışmaların odak noktalarından biri ise hiç şüphesiz hakikatin yitip gittiği, âdeta bir sis bulutu içerisinde yönümüzü tayin etmeye çalıştığımızı işaret eder. Kuşkusuz, son yılların en çok tartışılan olgularından biri olan post-truth kavramı da hakikat tartışmalarının ulaştığı farklı bir boyuttur.

Bu çalışmada da post-truth etrafında şekillenen tartışmalara katılarak, hakikatin anlaşılmasına dair naçizane bir katkı sağlanması umut edilmektedir. Çalışmada post-truth zeminle mücadele etmek için geliştirilen yaklaşımlardan biri sorgulamaya tabi tutulacaktır. Bilindiği üzere günümüzün bilimsel paradigmasında geliştirilen yaklaşımlar, hipotezler, teoriler sorgulanmaya tabi tutulur. Çalışmada bu düsturdan yola çıkılarak Yalın Alpay'ın *Yalanın Siyaseti* (2019) isimli araştırmasında, post-truth zemin ile mücadele etmek için ileri sürdüğü mantıksal yaklaşım uygulamalı bir şekilde tartışılmaya çalışılacaktır. Alpay çalışmasında, post-truth zeminle mücadele için mantıksal akıl yürütmelerin gerekliliğine işaret ederek, safsata içeren savların mantık ilminden yararlanarak nasıl ortaya çıkarılabileceğini gösterir. Alpay'ın çalışması post-truth hakkında Türkiye'de yayımlanan ilk çalışmalardan biri olduğu gibi, gerek okuyucunun gerekse entelektüel çevrelerin ilgisine mazhar olmuştur. Çalışma 2017 yılında "Necip Hablemitoğlu Toplumsal Duyarlılık Ödülü"ne layık görülürken, 2019 yılı itibarıyla 4. baskısını tüketmiştir. İletişim çalışmalarının dışından gelen bu çalışmanın, iletişim çalışmaları içerisinde incelemeye tabi tutulması elzemdir. Zira post-truth kavramı, iletişim çalışmalarının doğrudan araştırma alanı içerisinde yer almaktadır.

Alpay'ın safsata içeren savları tespit etmek için işaret ettiği mantıksal yaklaşım; dezenformasyon içeren, yalan haberler üzerinde uygulanacak ve sadece bu yaklaşım üzerinden söz konusu haberlerdeki safsataların tespit edilip edilemediği sorgulanacaktır. Bu şekilde yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri irdelenecek ve post-truth zeminle mücadele etmek için yeterliliği sorgulanacaktır. Çalışmada bu yaklaşım sorgulanırken, bir yandan da haberlerin inandırıcılığı irdelenecektir. Haberlerin doğruluğunu anlamak için dış bir bilgiye veya bir teyit mekanizmasına ihtiyaç olup olmadığı da incelenmeye çalışılacaktır.

Sorgulama doğal bir şekilde yalan haberler üzerinden şekillenecektir. Çünkü “yalan haber (fake news) terimi aslına bakılırsa post-truth kavramının bir parçası olarak görülmektedir” (Karagöz, 2018, s. 681). Çalışmada dezenformasyon içeren veya bütünüyle yalan olan haberler üzerinde tematik bir sınırlandırmaya gidilecektir. Bu bağlamda Suriyeli mülteciler hakkında çıkan haberler üzerinden sorgulama yapılacaktır. Çalışmaya bir noktada sınırlandırma yapılmasının gerekliliğinin yanında, söz konusu temanın seçilme nedenlerinden biri ise son yıllarda Suriyeli mülteciler hakkında bir hayli gerçek olmayan iddia veya haberin ortaya çıktığını varsaymamızdan kaynaklanmaktadır. Ahmet Şimşek ve Sibel Yalı'nın da (2019) dikkat çektiği gibi Suriyeli mülteciler konusunda ülkemizde sosyal ve kültürel kamplaşmalar cereyan etmekte, söz konusu kamplaşmaların ürettiği ideoloji de toplumsal ret ve kabul konularına doğrudan etki etmektedir (s. 45-46). Dolayısıyla mülteciler hakkında birçok doğru olmayan haberler görülmekte ve bu haberler üzerinden tehlikeli nefret söylemleri inşa edilmektedir. Kaldı ki Türkiye’de post-truth zeminle olan mücadelenin daha güçlü bir şekilde yapılması elzemdir. Zira Açık Toplum Enstitüsü’nün (Open Society Institute) 2018 yılında yayımladığı medya okuryazarlığı endeksine göre Türkiye, Makedonya’dan sonra medya okuryazarlığının en düşük seviyede olduğu ülkedir. Bu durum da Türkiye’yi sahte haberlere karşı direnci düşük ülkeler arasına dahil etmektedir (Lessenski, 2018, s. 12-13).

Çalışmada seçilen haberler ise bir teyit etme kurumu olan teyit.org platformunda Suriyeli mültecilerle ilgili araştırılan ve ortaya çıkartılan yalan haberlerdir. Teyit.org platformu Suriyeli mülteciler hakkında, çeşitli zamanlarda yayınlanmış 28 yalan haberi derlemiştir. ¹ Biz de bu haberler arasından “rastgele örneklem alma” yöntemini benimseyerek, 10 farklı yalan haberi seçerek örneklemimizi oluşturduk.

Çalışmada ilk etapta post-truth kavramı açıklanacak, ardından post-truth ile mücadele yöntemlerine ve Yalın Alpay’ın çalışmasındaki mantıksal yaklaşıma değinilecektir. Akabinde ise teyit.org platformunun Suriyeli mülteciler hakkında dezenformasyon içeren veya yalan olduğunu ortaya çıkardığı 10 haber üzerinden yaklaşımın sorgulanmasına geçilecektir.

¹ Teyit org. platformu düzenli aralıklarla güncelleme yaparak, Suriyelilerle ilgili yeni dezenformasyon içeren haberler eklemektedir. Bizim çalışmayı yaptığımız dönemde 28 farklı haber bulunmaktaydı (13.07.2019).

1. Post-Truth ve (Yeni) Medya

Yukarıda kısmen ifade edildiği gibi hakikatin tanımı veya ne olduğu, insanların üzerine düşünmeye başladığından bu yana karmaşık bir sorun olarak kalmıştır. Mesela Antik Yunan filozoflarından Platon'a göre her türlü bilimsel bilgi duyusal bir şekilde değil, ancak düşünsel-akılsal (ideal) dünyada yer alan nesnelere bağlantılıdır. Dolayısıyla Platon'a göre astronominin konusu dahi duyularımızla gözlemlediğimiz gök cisimleriyle ve hareketleriyle ilgili değil, bilakis aklımızda düşündüğümüz olgulardan fazlası değildir. Aristoteles ise hocası Platon'un bu görüşüne karşı çıkmış ve bilginin; duyumlardan, algıdan, dış gözlemden, zihinden ve akıldan gelen olgularla oluştuğuna işaret etmiştir (Arslan, 2016 s. 54-55). Aristoteles böylece hakikatin çok katmanlı olduğuna işaret etmekle birlikte, onu anlamının farklı yanları olduğuna da işaret eder. Görüldüğü üzere kavram ilk çağlardan bu yana yoğun tartışmaların odağı olmuş, öğrenci ile hocası arasında dahi büyük fikir ayrılıklarına neden olmuştur.

Kavramın tartışmalı doğasının yanında Türkçede ve farklı dillerde de görülebileceği üzere, tartışılan olgu çeşitli kelimelerle ifade edilmektedir. Böyle bir durum ise anlam karmaşasına neden olmaktadır. Örneğin Türkçede gerçek ve hakikat (doğru) kelimeleri günlük hayatta çoğu zaman birbirlerinin yerine, genellikle aynı anlamı taşıyan bir şekilde kullanılmaktadır. Keza İngilizcede de "Truth" ve "Fact" kelimelerinde benzer bir durum görülebilir. Söz konusu kelimeler günlük hayatta birbirlerinin yerlerine aynı anlamda kullanılsalar dahi aynı anlama sahip değillerdir. Örneğin felsefi anlamda "gerçek" asla ifade edilemez; zira gerçek nesnel, dış dünyada bulunur. Dolayısıyla gerçek, söylenen şeyin, iddianın konusu olan şeydir (Arslan, 2016, s. 44). Hakikat ise nesnel gerçekliğin zihnimizdeki öznel yansımasından ibarettir. Dolayısıyla var olandan çok, bilgi veya önermeler, savlar, teoriler gibi bilgisel ifadelerin niteliğidir. Hakikat var olanın üzerine düşünen insanın varlığa dair olan açıklamasıdır. Hakikat doğru, hakikat olmayan ise yanlıştır. Post-Truth kavramı da hakikatin önemsizleşmesi ile ilgilidir (Alpay, 2019, s. 27-28).²

Post-Truth kavramının geçmişi 1990'lı yılların başlarına kadar uzansa da 2016 yılından sonra kavram üzerine yoğun tartışmaların yaşandığı bilinmektedir. Siyasette ve

² Türkçede kullanılan "doğru" kelimesi hakikat ile aynı anlama sahiptir. Hakikat kelimesi, doğru kelimesinin eski Türkçe karşılığıdır (Akarsu, 1998, s. 58).

dünyada yaşanan gelişmelerin yanında, Oxford sözlüğünün post-truth kelimesini yılın kelimesi seçmesi, bütün dikkatleri bu kavramın üzerine çekmiştir. Sözlüğe göre “belirli bir konu üzerinde duyguların ve inançların gerçeklerden daha önemli olması” durumuna post-truth denilmektedir (Oxford Sözlük). Türkçede “hakikat sonrası”, “hakikat ötesi”, “gerçek-aşırı”, “post-olgusal” gibi çevirilere rastlamak mümkün olmakla birlikte, üzerinde uzlaşılan bir çeviri henüz yoktur (Alpay, 2019, s. 25). Bu sebeple şu anki aşamada karışıklık yaşanmaması için “post-truth” olarak Türkçe literatürde kullanılması daha sağlıklı olacaktır. Kavramın içindeki “post” eki bir vakadan sonrasına işaret etmekten çok, önüne geldiği kavramın önemsizleştiğini, gereksiz bir vaziyete geldiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla hakikatin kaybolduğu, önemsizleştiği; bunun yerine duyguların, kişisel kanaatlerin ön plana çıktığı bir dönemden söz edilmektedir (Şimşek ve Yalı, 2019, s. 50). Bu dönemde artık herkes için aynı anda kabul edilecek nesnel hakikatler yoktur. Kitleler popülist söylemlerle yönlendirilmekte; inançlarına, duygularına, toplumsal değerlerine oynanan ifadeler bir zamandan sonra hakikatin yerini alarak hakikat olmaktadır. Kitleler bu hakikat olmayan hakikatleri benimseyerek, rasyonel, eleştirel bir süzgeçten geçirmeden kabul etmekte ve sahiplenmektedirler (Alpay, 2019, s. 33).

Özetle hakikatin hiçbir öneminin kalmadığı, bireylerin veya toplulukların kendine göre bir hakikat yarattığı bir dönem ifade edilmektedir. Esasında hakikate dair bu tanımın, post-modern teorinin içinde uzun yıllar önce ileri sürülmüş ve tartışılmış olduğu söylenebilir. Örneğin Jean Baudrillard’ın günümüzdeki post-truth zemine dair uzun yıllar önce güçlü kehanetler ortaya attığı söylenebilir. Baudrillard simülasyon teorisinde hakikat, imaj ve simülasyon arasındaki sınırın çöktüğünü ifade eder. Ona göre insanlar artık bir hipergerçeklik içinde yaşamaktadırlar. Hakikat ve hakikat olmayan arasındaki sınır bütünüyle çökmüştür. Bu durumun oluşmasında iletişim araçlarının sunduğu gösteri dünyasının ise büyük katkısı bulunur. Sözelimi bir televizyon dizisindeki doktor imajı ya da simülasyonu zaman zaman gerçek doktor olarak algılanabilmektedir (Best ve Kellner, 2011, s. 148-149). Nitekim ülkemizde de bir televizyon dizisinde ölen mafya babası için (Süleyman Çakır) gerçek hayatta cenaze namazı kılındığı bilinmektedir. Bu ifade edilenlerden yola çıkarak post-truth kavramının içerik olarak yeni bir kavram olmadığı iddia edilebilir. Bununla birlikte post-modern teorinin hakikat dışında birçok konu ile ilgilenmesi ve günümüzde hakikat ile ilgili yaşanan problemlerin daha dikkat

çekici bir yapıda incelenmeye ihtiyaç duyulması gibi sebeplerden dolayı, post-truth kavramının bu konuda ön plana çıkarılması yerinde olacaktır. Nitekim doğrudan hakikatin önemsizleşmesi ve bozulmasını imlediği için, bu konuda post-modern teoriden daha geniş bir tartışma alanı oluşturduğu da söylenebilir (Şimşek ve Yalı, 2019, s. 50).

Post-Truth kavramı ilk defa yazar Steve Tesich tarafından 1992 yılında kullanılmıştır. Tesich, Reagan ve Bush gibi politikacılardan örnekler vererek, siyasette yalanın sık bir şekilde kullanıldığını, buna rağmen halkın hakikati bilmeyi istemediğini ifade etmiştir (Alpay, 2019, s. 33). Kavramın inceleme boyutunu ise ilk defa Ralph Keyes'in 2004 yılında "*The Post-Truth Era-Dishonesty and Deception in Contemporary Life*" isimli çalışmasında rastlanmaktadır. Keyes aslında basit bir şekilde yalanlarla dolu, bireylerin vicdanında herhangi bir sorumluluk hissetmediği bir dünyada yaşadığımızı ifade etmiştir (2017). Ralph Keyes post-truth kavramının tanımında Steve Tesich'in şu tanımını kullanır:

Yalancılar her zaman var olmuş olsa da, yalanlar genellikle tereddüt ederek, bol miktarda kaygıyla, bir parça suçlulukla, biraz utançla, en azından az biraz mahcubiyetle söylenirdi. Şimdiyse, zeki insanlar olarak, suçluluk duymadan paçayı kurtarabilmek için gerçeği örtbas etmeye gerekçeler buluyoruz. Ben buna hakikat sonrası diyorum. Hakikat sonrası bir çağda yaşıyoruz. Hakikat sonrası, etik açıdan bir alacakaranlık kuşağında yer alıyor. Yalancı olduğumuzu düşünmeden gerçeği gizlememizi sağlıyor (Keyes, 2017, s. 22).

Keyes (2017) kitabında daha çok yalan ve gerçeğin örtülme sürecine eğilir. İnsan doğasının her durumda doğru söylemeye meyilli olmadığını ifade eder. Keyes çalışmasında dürüstlüğü çöktüğünü, yalanın ve aldatmanın artık normal bir durum haline geldiğini, yalan denilen olgunun kimse tarafından yadırganmadığını ifade eder. Örneğin yalancılığı ve düzenbazlığı benimseyen bir insan, artık rahat bir şekilde şöhret olabilmektedir. Ve insanlar bu durumu yadırgayacakları yerde normal karşılamaktadırlar. Toplumların bu hâle gelmesi ise toplumsal sözleşmeyi zedelemektedir.

Kuşkusuz kavramın bu denli tartışılmasındaki en önemli iki olay ise Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden (AB) ayrılma süreci olarak bilinen Brexit referandumu ve 2016 yılında Donald Trump'ın ABD başkanı seçilmesi ile sona eren başkanlık seçim süreçleridir (Kavaklı, 2019, s. 665). ABD başkanlık seçimlerinde internet, bilhassa sosyal medya, üzerinden Cumhuriyetçilerin adayı Donald Trump lehine, Demokratların adayı Hillary Clinton'ın ise aleyhine birçok haber paylaşımı yapılmıştır. Bazı uzmanlar bu yalan haber paylaşımlarının seçim sonuçlarında son derece etkili olduğunu ve böyle bir

süreç yaşanmasaydı Trump'ın başkanlık koltuğuna asla oturamayacağını iddia etmektedirler (Allcott ve Gentzkow, 2017, s. 212).³ Brexit sürecinde de benzer bir durum olduğu belirtilmektedir. Referandum sürecinde AB'den ayrılma yanlısı grubun başını çektiği Vote Leave koalisyonu otobüslerin üzerine, "Avrupa Birliği'ne haftalık 350 Milyon Sterlin gönderiyoruz. Bunun yerine ulusal sağlık sistemimizi finanse edelim" yazan reklam ilanları vermiştir. İngiltere İstatistik Kurumu reklamda yer alan iddianın yanlış olduğunu açıklamıştır. Ancak reklam uzun süre otobüslerde ve haberlerde yer almıştır (Henley, 2016).

Bu iki büyük olay post-truth zemini örneklendirmek için sık bir şekilde dile getirilmekle birlikte, mevzubahis zemini yaratan birçok başka durumun da yaşandığı açıktır. Örneğin internet, bilhassa sosyal medya, üzerinde her gün birçok yalan veya dezenformasyon ile karşılaştığımız bir mecra hâline gelmiştir. Mesela sosyal medyanın yalan haberlerin yayılımı konusunda etkin bir araç olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır (Allcott ve Gentzkow, 2017, s. 214-215; Brandtzaeg ve Følstad, 2017, s. 65). Sosyal medya üzerindeki yalan haberlerin, gerçek haberlerden çok daha hızlı bir şekilde yayıldığı da ortaya konulmuştur (Vosoughi, Roy, Aral, 2018). Günlük hayatlarımızda bulunduğumuz ülkeye veya dünyaya dair birçok haberi sosyal medya üzerinden takip etmekteyiz. Örneğin 2016 yılında yapılan bir araştırmaya göre Amerikalı yetişkinlerin yüzde 62'si gündeme dair haberleri sosyal medya üzerinden takip etmektedir (Gottfried ve Shearer, 2016). 2019 yılı itibariyle Türkiye'de nüfusun yüzde 72'si internet kullanırken, nüfusun yüzde 63 oranındaki kısmı ise aktif olarak sosyal medyayı kullanmaktadır (Bayrak, 2019). Özetle toplumların çoğunluğu interneti ve sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Böylesine yaygın bir kullanımın olduğu mecrada, en basitinden maddi gelir elde etmek için dahi birçok dezenformasyon yapılmaktadır. Örneğin BuzzFeed sitesinden Craig Silverman'ın seçim ertesinde yaptığı araştırmalarda gösterdiği üzere, Makedonyalı gençler yalan haberler içeren siteler kurarak ciddi maddi kazanç elde etmişlerdir. Bu haberler ise sosyal medya üzerinden yoğun bir şekilde etkileşim almıştır. Bunun yanında CNN, ABC News, Bloomberg, Washington Post gibi uluslararası haber kuruluşlarının isimlerine, logolarına benzeyen internet

³ Rusya'nın seçim sürecine aktif bir şekilde müdahil olduğunda dair iddialar seçim ertesinde bir hayli tartışılmıştır. Twitter'ın geçen yıl yayınladığı bir raporda, Internet Research Agency adlı ve Rus hükümetiyle bağlantılı bir şirket, seçim öncesinde neredeyse 700.000 ABD vatandaşına propaganda içerikli mesaj göndermiştir (Rosenberg, 2018).

sitelerinin kurulduğu ve bu sitelerden yayılan yalan haberlerin birçok insanı etkilediği de bilinmektedir (Uluk, 2018, s. 52).⁴

Yeni medyanın post-truth zemine katkı sağlayan bir diğer sorununun ise sosyal medya veya benzeri mecralarda yer alan sözde “kanaat önderleri” olduğu görüşüdeyiz. Alpay’ın (2019) da işaret ettiği gibi yeni medyanın iletişim imkânlarını demokratikleştiren bir süreç olarak karşımıza çıktığı iddia edilmiştir. Zira daha önce kendini kamusal anlamda ifade hakkı olmayan milyonlarca insana, internet üzerinden kendini ifade etme hakkı verilmiştir. Ancak böyle bir durumun insanlık için ne kadar iyi veya demokratik olarak değerlendirilebileceği şüphelidir. Modernleşme entelektüellere, uzmanlara önemli bir seçkinlik bahşetmiştir. Fakat bu durum erozyona uğramıştır. Bilgi birikimi şüpheli geniş kitlelere; ekonomi, siyaset, kültür ve sosyal ilişkilerde kendi fikirlerini, seçkinlerin küçümsemesine maruz kalmadan, ifade etme olanağı tanınmıştır. Bilgi üretiminin tekeli seçkinlerin elinden alınmıştır (s. 17). Mesela sosyal medya üzerinden, eğitim seviyesini veya entelektüel birikimini tam olarak bilemediğimiz birçok kişi önemli konularda fikir beyan etmektedirler. Bu kişiler ise binlerce insan tarafından takip edilmektedir. Bu insanları takip eden takipçilerin ise ne ölçüde bu kişilerden etkilendikleri belirsizdir. Bu kişilerin sosyal medyada âdeta bir tür sözde kanaat önderi gibi ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Topluma dezenformasyon içeren veya yanlış, eksik bilgi verdiklerinde post-truth zemine katkı sağlamaktadırlar.

Sözde kanaat önderlerinin yanında internet dünyasının en çok tartışılan olgularından biri de Trollerlerdir. Eğlence amaçlı yapılan trollük örnekleri olduğu gibi siyasi amaçlarla yapılan kamuoyunu yanıltan, yönlendiren, dezenformasyon içeren bilgileri hazırlayan trollerin de varlığı bilinmektedir (Binark, Karataş, Çomu, Koca, 2015, s. 125-126). Trollük olgusunun da post-truth zemini besleyen faktörlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

⁴ Atatürk’e atfedilen “Bir gün benim sözlerim bilime ters düşerse bilimi tercih edin” ifadesi uzun bir zamandır sosyal medyada sirkülasyon hâlindeydi. Atatürk’ün ilim ve fenni yücelten ve bunların çok önemli olduğuna dair ifadeleri bilinmektedir. Ancak yukarıda geçen ifadesine hiçbir tarihi kaynaktan rastlanmamaktadır. Bazı akademisyenlerin dahi gerçek olduğunu zannettiği bu ifadeler, 9 Kasım 2017 tarihinde Elon Musk tarafından Anıtkabir ziyareti sonrasında tweet olarak paylaşılmıştır. Musk’ın paylaşımı kısa sürede 200 binin üzerinde beğeni almış, ABD’nin internet arama motorlarında “Atatürk” kelimesi en çok aratılan kelime olmuştur. Ayrıca söz konusu ifadeler Türk gazetelerinde “Atatürk’ün ünlü sözü” şeklinde manşetlere yansımıştır (Şimşek ve Yalı, 2019, s. 112-113). Tarihçiler Atatürk’e ait böyle bir sözün olmadığını defaatle tekrar etmiş olsalar da bu söz artık bir “post-truth” hakikati olarak hafızalarda yer almaktadır. Hakikatin yerini hakikat taklidi yapan olgu almıştır.

Post-Truth zemini besleyen bir diğer olgu ise literatürde sık tekrar edildiği üzere filtre balonları (filter bubble) ve yankı odalarıdır (echo chambers). Sosyal ağlar belli algoritma yapıları içinde çalışmaktadırlar. Bu algoritmalar kullanıcıları daha fazla süre ağda tutmak için geliştirilmişlerdir. Kullanıcıların ürettiği, tükettiği, beğendiği veya beğenmediği gibi benzer olgular üzerinden sosyal ağlar şekillenmektedir. Örneğin kullanıcıların haber akışı bu filtre balonları aracılığıyla kişileştirilmektedir. Filtre balonları kullanıcının doğrudan tercihleriyle şekillenmektedir. Kullanıcılar bu şekilde sadece tükettikleri, amiyane tabirle hoşuna giden içerikle karşılaşmaktadır (Uluk, 2018, s. 18). Dolayısıyla kullanıcılar ideolojik anlamda kendi görüşlerine uygun içerikle karşılaşmaktadırlar. Kullanıcıların görüşleri, fikirleri, inançları kendilerine uygun görüşlerle âdeta birbirine çarpmakta ve bir tür “yankı” oluşturmaktadır. Yani kendi sesinden başkasının duyulmadığı yankı odaları oluşmaktadır. İnsanlar daha çok kendi görüşlerine yakın insanları takip etmekte, arkadaşlık ve iletişim kurmaktadır. Kullanıcılar bu sebepten dolayı karşıt görüşlerle ya temasa geçmemekte ya da çok az bir iletişim hâlinde olmaktadır. Yankı odalarında paylaşılan yalan haberlerin düzeltme ile karşılaşması ise daha zor bir vaziyete ulaşmıştır. Ayrıca insanlar kendilerine yakın buldukları kişilerin paylaştıkları haberlere inanmaya daha yatkınlardır. Bu durumun post-truth zemini beslediği gibi ideolojik anlamda kutuplaştırmayı artırma olasılığı yüksektir (Kavaklı, 2019, s. 668-669). Nitekim meşhur sosyolog Zygmunt Bauman da ölmeden önce verdiği bir röportajda bu tehlikeye dikkat çekmiş ve sosyal medyanın bir tuzak olduğunu ifade etmiştir. Bauman’a göre esas diyalog aynı şeylere inanmadığınız insanlarla olmalıdır. Bunu şu sözlerinden anlayabiliriz:

Esas diyalog sizinle aynı şeylere inanan insanlarla konuşmak değildir. Sosyal medya bize diyalog kurmayı öğretmiyor, çünkü anlaşmazlıktan kaçınmak çok kolay. Ancak insanların çoğu sosyal medyayı bir araya gelmek veya ufuklarını genişletmek için değil, tam tersine, kendilerine kendi seslerinin yankıları olan sesleri duyacakları, kendi yüzlerinin yansımaları olan yüzleri görecekleri bir konfor alanı yaratmak için kullanıyor. Sosyal medya çok kullanışlı ve keyifli bir tuzak (T24.com, 2016).

Neticede dünyaya dair problemler derinleşebilmekte ve kimi zaman çözülmesi mümkün olmayan bir duruma doğru evirilebilmektedir. Nihayetinde insanların; kişisel inançlarıyla, fikirleriyle, görüşleriyle çelişen doğruları kabul etmekte zorlandıkları ve bu doğruları da çoğu zaman görmezlikten geldikleri çeşitli araştırmalar ile ortaya konulmuştur (Brandtzaeg ve Følstad, 2017).

Böyle bir zeminde rasyonel aklın uzlaşabileceği hakikatlerden uzaklaşarak, bireysel hakikatler ön plana çıkmaya başlamıştır. İnsanlar artık kişisel hakikatler inşa etmektedirler. Her bireyin öznel bazı hakikatlere sahip olması normal karşılanabilir. Ancak gelinen post-truth zeminde insanlar, kendi hakikatlerini tek geçerli hakikat olarak kabul etmekte ve bunları körü körüne savunmakta ve karşı görüşleri dinlemeye tenezzül etmemektedir. İnsanlığın barış içinde, sağlıklı bir şekilde yaşaması ve hatta gelişme gösterip, refah seviyesi yüksek bir duruma gelebilmesi için post-truth zeminle mücadele edilmesi elzem bir durumdur.

2. Post-truth Zemin ile Mücadele Etme Yöntemleri

Post-truth zemin ile mücadele etmek, geçmişte yaşanan çeşitli vakalarda da görüleceği üzere son derece zor bir süreçtir. Zira herhangi bir yalan haber düzeltildiğinde insanlar, ilk etapta edindiği algılarını değiştirmekte bir hayli zorlanmaktadır. Bununla birlikte, post-truth zemin ile mücadeleye dair çeşitli yöntemler zikredilebilir.

Doğrulama veya teyit (fact-check) platformları bu mücadelede kuşkusuz başat bir rol üstlenmektedir. Gerek dünyada gerekse ülkemizde bu platformların sayısı her geçen gün çoğalmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda hem bazı medya kuruluşları hem de bağımsız bazı girişimler yoluyla birçok teyit platformu hizmete girmiştir. 2018 yılı itibariyle dünya genelinde 149 teyit platformu bulunmaktadır. Türkiye’de açılan ilk doğrulama platformu ise 2009 yılında kurulan yalansavar.org isimli internet sitesidir. 2014 yılında dogrulukpayi.com, malumatfurus.org ise 2015 yılında hizmete başlamışlardır. Günümüzde en etkin platformlarından biri olan teyit.org platformu ise 2016 yılında hizmete başlamıştır. Teyit.org platformu dogrulukpayi.com ile Uluslararası Doğruluk Kontrolü ağına ülkemizden üye olan ikinci platformdur (Uluk, 2018, s. 78-80).

Teyit platformları haricinde yalan haberle mücadele etmek için çeşitli ağlar kurulmuştur. Bunun yanında ana akım medya, sosyal medya ve internetin en büyük arama platformu olan Google da bazı doğrulama sistemleri geliştirmişlerdir. BBC, Reuters, Associated Press, Agence France Presse gibi önemli ana akım medya kuruluşlarının bulunduğu bazı medya mecraları, çeşitli doğrulama yöntemleri geliştirmişlerdir. Haberler belli kontroller yapıldıktan sonra servis edilmektedir (Şener, 2018, s. 66). 2015 yılında yalan haberle mücadele için geniş bir ağ oluşturma amacıyla First Draft Network hizmete girmiş ve Twitter, Facebook gibi sosyal medya kuruluşlarının yanında, Washington Post,

CNN gibi çok sayıda ana akım medya kuruluşunu bünyesine dahil etmiştir. Google 2017 yılında 48 ülkede haber ve makaleler için doğrulama hizmeti vermeye başlamıştır. Google, ülkelerin çeşitli teyit platformları ile birlikte çalışacağını ve doğrulaması yapılan haberlerin ilk sıralarda gösterileceğini duyurmuştur (Karagöz, 2018, s. 699, 703).

Dezenformasyonun ve yalan haberlerin düzeltilmesi noktasında akademisyenlere, uzmanlara ve entelektüellere de önemli bir görev düştüğünü söylemek gerekir. Toplumun seçkin üyelerinin, uzmanlık alanlarına göre post-truth zemin ile mücadele etmeleri toplumsal bir ödev olarak kabul edilmelidir. Örneğin Şimşek ve Yalı (2019) “Gerçekten öyle mi olmuş?” isimli çalışmalarında tarihsel perspektiften post-truth zemini irdelemiş ve sosyal medya veya internette bulunan tarihsel safsatalara dikkat çekmişlerdir.

Post-truth ile mücadele konusunda Yalın Alpay’ın (2019) mantık ilminden yararlanılması görüşü de dikkat çekicidir. Çalışmamızın yapılma amacı da, yukarıda da belirtildiği gibi, Alpay’ın ortaya koyduğu bu mantıksal yaklaşımı yalan haberler üzerinden sınamaktır. Alpay, post-truth zeminde mantığın bozulmasını gösteren safsata (fallacy) adı verilen hileli akıl yürütme yöntemlerinin sık bir şekilde kullanıldığını ifade eder. Safsata, doğru bir akıl yürütme olmadığı halde, doğru bir akıl yürütmeymiş gibi gözükten hileli bir yöntemdir. Safsatalar genellikle kendilerini makul ve doğru bir akıl yürütme gibi sunarak, dinleyicilerini ikna ederler. Safsatalar çoğu zaman ikna edici savlar olarak görülürler (s. 20-21). İnsanlar genellikle, safsataları öne sürerken bunların geçersiz savlar olduğunu anlamazlar. Ancak derinlemesine incelendiğinde bunların geçersiz, yetersiz önermeler olduğu anlaşılır. Tartışma esnasında veya dinleyicilere hitap eden kişinin safsataları kullanması karşı tarafı aldatmasına veya yanıltmasına yaramaktadır. Zihin ise safsatalara çeşitli nedenlerden dolayı kapılabilmektedir. Bunlar; öznel nedenler, bilgi eksikliği, karışık muhakeme, önyargı, manipülasyon isteği, hırslar, ego, dikkatsizlik ve acelecilik, duyduğunu hiçbir süzgeçten geçirmemek, özdeşleşme, dışsal nedenler (s. 105-109). Alpay safsataları örneklendirerek sınıflandır ve bu şekilde post-truth dönemde bir safsatayla karşılaşıldığında nasıl bir şekilde yanıltma yapılacağını daha rahat anlaşılacağını umduğunu belirtir. Ona göre hakikatin bozulduğu, sahtenin hakikatin yerini aldığı günümüz post-truth dünyasında öncelikle sahte ve hakikati birbirinden ayırt etmemiz gerekmektedir. Bunun en iyi yollarından biri de mantık ilmidir. Şayet yeniden doğru akıl yürütme yöntemlerini hatırlarsak, post-truth zeminin ürettiği hileli akıl

yürütmeleri anlayabilir ve böylece inşa edilen sahte hakikatlerin ve çürütmelerin geçerlilikleri olmadığını saptayabiliriz (s. 79, 102-103).

Yalın Alpay (2019, s. 112-113) safsataları yedi ana başlık altında toplar. Farklı alt başlıkları da var olan yedi ana başlık şunlardır:

- 1) İleri sürülen savdan farklı bir savın çürütülmesi
- 2) Savı değil rakibi hedef almak
- 3) Yanlış kanıtlar kullanmak
- 4) Sorumluluğun karşıya atılması
- 5) Tribünlere Oynamak
- 6) Tanık Göstermek
- 7) Muğlaklaştırma

3. Suriyeli Mülteciler Hakkında Çıkan Yalan Haberlerin Yalın Alpay'ın Mantıksal Yaklaşımı Çerçevesinde Sorgulanması

Burada teyit.org sitesinde “Türkiye’de Yaşayan Suriyelilerle İlgili İnternette Yayılan 28 Yanlış Bilgi” (teyit.org) adı altında yayınlanan haberler arasından 10 haber seçilmiş ve Yalın Alpay’ın yaklaşımı doğrultusunda haberler sorgulamaya tutulmuştur.

a) Suriyeliler Maaşlarını Almak için PTT Önünde Kuyruğa Giriyor İddiası

İlk örneğimiz, Twitter üzerinden yayılan dezenformasyon içeren bir haberdır. Habere göre Suriyeli mülteciler PTT ‘den maaş almak için kuyrukta beklerken, Türk

vatandaşları ise az bir ücret kazanmak için sebze ve meyve satışı yapmaktadır. Yalın Alpay'ın (2019) yaklaşımına göre buradaki durum “tribünlere oynamak” şeklinde adlandırılabilir. Bu ana başlığın altında; dinleyicilere yönelme, dinleyicilerin önüne atma, mağduru oynamak, dinleyicilerde popülist özdeşlik kurmak gibi alt başlıklar bulunmaktadır (s. 155). Bu tweette oluşturulan safsata dört alt başlığın içini de doldurmaktadır.

Dinleyicilere Yönelme: Doğrudan dinleyiciye yönelerek dinleyicinin bilgisizliğinden yararlanılarak yapılan safsata şeklidir (Alpay, 2016, s. 155). Tweeti yazan kişi doğrudan Türk vatandaşlarına hitap etmektedir. Nerede, kimler tarafından, hangi şartlar içerisinde, kimin çektiği veya çekildiği belli olmayan iki farklı fotoğraf verilerek karşılaştırma yapılır. Fotoğrafların içerik ve bağlam bilgisi verilmeyerek, tweeti görüntüleyenlerin bilgisizliği üzerinden safsata inşa edilir.

Dinleyicilerin Önüne Atma: Bu alt başlık temelde biz-öteki karşıtlığına yaslanır. Sav üreten kişi hitap ettiği kitleyle aynı sosyal gruptan (din, mezhep, millet, lonca, cemaat vs.) olduğunu belirterek, karşı taraf üzerine hileli bir sav üretme avantajı elde eder. Zira hitap ettiği kitlenin onunla aynı sosyal grubu paylaşması, inandırıcılık bakımından bir avantaj sağlar. Sonuçta insanların aynı gruptan olduğunu kabul ettiği kişilere inanması daha olası bir durumdur (Alpay, 2019, s. 155-156). Tweeti yazan kişi doğrudan Türk vatandaşlarına hitap eder; Suriyeli mülteciler ve Türk vatandaşları arasında ise biz-öteki söylemi oluşturur. Suriyeli mülteciler emek sarf etmeden maddi kazanç elden eden bireyler olarak sunulurken; Türk vatandaşları ise zor şartlar altında, düşük bir maddi kazanç karşılığında çalışan bireyler olarak resmedilir. Bu ise iki farklı birbirinden alakasız fotoğraflar üzerinden inşa edilir.

Mağduru Oynamak: Temelde mağdur edebiyatına başvurarak sahte delillendirme aracılığı ile hileli sav inşa etmeye denilmektedir. Bu safsata kurgusunda kişi kendisini ve durumunu, insanların kendisi için üzüleceği veya empati kurabileceği duruma getirir. Merhamet ve şefkat duygularını istismar etmeye yöneliktir (Alpay, 2019, s. 156-157). Biz-öteki kurgusu üzerinden karşı karşıya getirilen Suriyeli mülteciler bu tweette rahat bir şekilde, maddi kazanç elde eden bir konuma itilirken, Türkler ise mağdur sınıfına düşürülür. Buradaki gizli söylem ise mülteci sınıfındaki Suriyelilerin aslında mağdur olmadığı; bilakis asıl mağdurların Türkler olduğudur.

Dinleyicilerle Popülist Özdeşlik Kurma: “Herkesin ve her toplumun çeşitli önyargılardan, kutsal inanışlardan ve nefret imgelerinden oluşan, özgün genel kabulleri vardır. Bu safsata türünde çürütme yapmak isteyen kişi, kendisini, dinleyicilerin değerlerini ve görüşlerini paylaşan biri olarak sunmaya azami dikkat gösterir” (Alpay, 2019, s. 157-158). Tweeti yazan kişi doğrudan popülist bir özdeşlik kurmaktadır. Türk sosyal medya kullanıcılarına hitap ettiği gibi, “ülkemin vatandaşları” ifadesiyle özdeşlik durumunu güçlendirmektedir.

b) Türkiye’de Son 6 Ayda 225 Bin Suriyelinin Doğum Yaptığı İddiası

Bu tweet ise tipik bir “yanlış kanıtlar kullanmak” başlığında ifa edilen bir safsata şeklidir. Bu safsata şeklinde “savın çürütülmesi adına kanıtlanması gerekeni, hiçbir eleştiriye tutmadan, sanki kanıtlanmışçasına doğru kabul etme hilesidir” (Aristoteles’den Akt. Alpay, 2019, s. 137).

Var Olmayan Tehlikeler İcadı: “Herhangi mantıklı bir gerekçe yerine, sahte bir tehlike potansiyeli tehdidini ileri sürerek hileli bir akıl yürütmeyle yapılmasıdır” (Alpay, 2019, s. 147). Bu tweette var olmayan bir tehlike öne sürülmektedir. 80 milyonu aşan Türkiye nüfusu içerisinde 225 bin Suriyeli çocuğun doğumu bir tehlike olarak öne sürülmekte ve Türk milletinin acilen bu durumu durdurması salık verilmektedir. Bununla birlikte “Kamu Denetçiliği Kurumu’nun (KDK) 2018 yılında yayınladığı ‘Türkiye’deki Suriyeliler’ isimli raporda, Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye giriş yapmaya başladığı 2011 yılından 1 Temmuz 2017’ye kadar geçen sürede 248 bin 462 doğum gerçekleştirdiği belirtiliyor” (teyit.org). Bu tweetin içerisinde safsata inşasına rastlanmakla birlikte, mevzunun dezenformasyon olduğunu anlamak için dış bir bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Safsatayı tam anlamıyla tespit etmek için salt olarak tweette yer

alan sav yeterli değildir. Dolayısıyla Alpay'ın yaklaşımı bu örnek üzerinde, tek başına safsatayı ortaya çıkarmak için yeterli veri sağlamamaktadır. Muhakkak bir dış bilgi (KDK raporu) gereklidir.

c) Konya Büyükşehir Belediyesi Suriyelilere Maaş Bağladı İddiası

Bu örnekte de tribünlere oynama durumu görüldüğü gibi indirgemeci yaklaşım da bulunmaktadır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi burada da; dinleyicilere yönelme, dinleyicilerin önüne atma, mağduru oynamak, dinleyicilerde popülist özdeşlik kurmak gibi alt başlıklar bulunmaktadır.

Dinleyicilere Yönelme: Facebook'ta bu paylaşımı yapan kişi doğrudan Türk vatandaşlarına hitap etmektedir. Nerede, kimler tarafından, hangi şartlar içerisinde, kimin çekildiği belli olmayan bir fotoğraf ile safsata inşa edilmeye çalışılır.

Dinleyicilerin Önüne Atma: Suriyeli mülteciler ile Türk vatandaşları arasında bir karşılaştırma yapılarak biz-öteki söylemi üzerinden safsata güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Metni yazan kişi Konya Büyükşehir Belediyesi'ni Suriyelilere yardım etmekle; ancak Türk vatandaşlarına herhangi bir yardım yapmamakla suçlar. Türk vatandaşları fakirlik içinde yaşarken, Suriyeli mülteciler belediyeden aldıkları yardım ile

refah içerisinde olan bireyler olarak sunulurlar. Ayrıca zor ekonomik şartlar altında yaşayan Türk vatandaşlarının oğullarının ise Suriye’de savaşta olduğu ifade edilir.

Mağduru Oynamak: Yukarıdaki örnekte olduğu gibi burada da Türk vatandaşları mağdur olarak sunulurken, mülteci konumunda bulunan Suriyeliler refah içerisinde yaşayan bireyler olarak resmedilir.

Dinleyicilerle Popülist Özdeşlik Kurma: Bu metni yazan kişi doğrudan Türk vatandaşları ile popülist bir özdeşlik kurmaktadır. Bu şekilde ortaya koyduğu safsatayı güçlendirmeye çalışmaktadır.

İndirgemeci Yaklaşım/Bostan Korkuluğu Savı: Bu sav “ileri sürülen savdan farklı bir savın çürütülmesi” başlığı altında bulunmaktadır. Bu sav şeklinde tartışmanın asıl konusundan uzaklaşılarak, konuyla doğrudan ilgisi olmayan meseleler sanki konunun özümüş gibi sunulur. İndirgemeci yaklaşımda ise rakibin savını olabilecek en sığ şekle sokarak karikatürleştirme yapılır. Karşı tarafın ortaya atmadığı veya karşı tarafla ilgisiz mesele safsatanın özü gibi sunulur (Alpay, 2019, s. 115). Yukarıda yer alan fotoğrafta kâğıttan çöp toplayan Türk vatandaşlarının evlatlarının, Suriye’de asker olduğu iddia edilmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görevini ifa eden askerlerin ailelerinin ekonomik anlamda ne durumda olduğunu (hatta özel boyutta kâğıt toplama işi ile iştigal edip etmediklerini) belirlemek için kapsamlı bir araştırma yapmak gereklidir. Metinde ise böyle bir araştırmaya herhangi bir atıf yoktur.

Paylaşım bütünüyle hileli akıl yürütme teknikleri ile bezenmiş olsa da bu haberin tamamen yalan olduğunu anlayabilmek için Konya Büyükşehir Belediyesi’nin yapacağı resmi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Şayet elimizde bu açıklama olmasaydı, bu haberin bütünüyle yalan olup olmadığını karar vermemiz mümkün olmazdı.

d) Suriyeliler ile İlgili Paylaşım Yapanlara Üç Yıla Kadar Hapis Cezası Verileceği İddiası

Suriyelilerle ilgili paylaşım yapanların üç yıla kadar hapis verileceğinin iddia edildiği bu Facebook paylaşımında, dikkat çeken ilk olgu devletin en üst kademesinde bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın fotoğrafıdır. Cumhurbaşkanı üzerinden “tanık gösterme” uygulanmaktadır.

Tanık Gösterme: İleriye sürülen savın güçlendirilmesi veya çürütülmesi için bir uzman ya da otoritenin işaret edilmesine tanık gösterilme denilmektedir. Bu şekilde otoritelerin toplum üzerindeki nüfuzu üzerinden sav güçlendirilmeye çalışılır. Tanık gösterme biçiminde otoritelerin ifadelerinin çarpıtılmasına, tahrif edilmesine, manipüle edilmesine sık bir şekilde rastlanmaktadır (Alpay, 2019, s. 159). Bu paylaşımında da benzer bir durum yapılmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın yapmadığı bir açıklama onun fotoğrafı altında verilerek, böyle bir açıklamayı yapmış gibi bir durum oluşturulmaktadır. Bununla birlikte bu haberin dezenformasyon içerdiğini anlayabilmek için sadece bu bulgular yeterli bir sebep değildir. Sadece paylaşımı inceleyerek doğrudan safsatayı çözümlenmek mümkün değildir. Üstelik paylaşımında bir haber sitesine uzantı verilmektedir. Çeşitli haber sitelerinin de dezenformasyon içeren bu haberi paylaştığı bilinmektedir (teyit.org). Dolayısıyla bu haberin dezenformasyon içerdiğini idrak edebilmek için dışardan bir bilgiye (İçişleri Bakanlığı tarafından konu hakkında yapılan açıklamalar) ihtiyaç duyulmaktadır.

e) İki Suriyelinin Bursa'da Bir Kadını Kaçırıp Tecavüz Ettiği İddiası

Buradaki örnekte ise, iki Suriyeli mültecinin Türk bir kadına tecavüz ettiği iddiası üzerinden bütün mültecileri suçlayan bir yaklaşım söz konusudur. Nerede çekildiği ve ne yaşandığı tam olarak belli olmayan bir kadın fotoğrafı üzerinden safsata güçlendirilmeye çalışılır. Buradaki haber, “Tanık Gösterme” ana başlığının altında bulunan “Genel Önyargıları İstismar Etmek” başlığına uyum sağlamaktadır.

Genel Önyargıları İstismar Etmek: “Genel önyargılar da otorite olarak istismar edilebilir. Zira Aristoteles’in söylediği gibi, bir şey çoğunluğa doğru görünüyorsa, o şeye doğru deriz” (Alpay, 2019, s. 161). Pek çok araştırmanın da gösterdiği gibi insanlar yeni bir bilgi ile karşılaştığında, zihinlerinde daha önce bulunan bilgiler, görüşler, önyargılar gibi faktörlerin etkisiyle bu bilgiyi anlamaktadır. Şayet bu yeni bilgi genel kanaatlerle veya inançlarla ters düşüyorsa, insanlar bu yeni bilgiyi daha çok reddetme veya görmezden gelme eğiliminde bulunmaktadırlar (Nyhan ve Reifler, 2012, s. 9).

Toplumda Suriyelilere karşı bir önyargı olduğu kabulünden hareketle, iki Suriyelinin tecavüz fiilini gerçekleştirdiği iddiası üzerinden bütün mülteciler töhmet altında bırakılmaktadır. Haberde safsata, önyargıları istismar ederek kurulsada sadece bu durum haberin dezenformasyon içerdiğini tespit etmek için yeterli değildir. Nitekim haberde tecavüz edildiği iddia edilen kişinin ismi verilmekle birlikte, fiilin gerçekleştiği bölge de ifade edilmekte, hatta faillerin polis tarafından yakalandığı belirtilmektedir. Bu tür bilgilerin haberin inandırıcılığına katkı sağladığı söylenebilir. Ancak haber hiçbir şekilde doğruluk arz etmemektedir. Örneğin kullanılan fotoğraf Suriyeli mültecilerle

ilgisiz bir olaydan alınmıştır. Ancak bu bilgilere teyit.org sitesinin araştırması ile ulaşmak mümkündür (teyit.org).

f) 131 Bin 746 Suriyelinin Üniversiteye Yerleştirildiği İddiası

Bu haberde ise 131.746 bin Suriyeli mültecinin üniversitelere sınavsız olarak yerleştirildiği ve aylık 800 Türk Lirası öğrenim yardımı aldıkları iddia edilmiştir. Suriyelilerin tercih ettiği bölümlerin ise puanı yüksek bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Diğer bir iddia ise, ODTÜ'ye yerleştirilen Suriyeli Ahmed Zevat'ın "çapraz geçiş" yöntemi ile dünyanın en iyi üniversitelerinden biri olan Oxford Üniversitesi'ne katılacağını söylemesidir. Burada yukarıdaki örneklerde olduğu gibi tribünlere oynama fiili bulunur.

Dinleyicilere Yönelme: Facebook'ta bu paylaşımı yapan kişi doğrudan Türk vatandaşlarına hitap etmektedir. Nerede, kimler tarafından, hangi şartlar içerisinde, kimin çekildiği belli olmayan bir fotoğraf ile safsata inşa edilmeye çalışılır.

Dinleyicilerin Önüne Atma: Suriyeli mülteciler ile Türk vatandaşları arasında bir karşılaştırma yapılarak biz-öteki söylemi oluşturulur. Metni yazan kişi Suriyeli mültecilerin sınavsız olarak arzu ettikleri bölüme ve üniversiteye yerleştirildiğini iddia ederken, Türk vatandaşlarının ise sınav yoluyla ancak üniversiteye girebildiğini ima eder.

Mağduru Oynamak: Türk vatandaşları mağdur olarak sunulurken, mülteci konumunda bulunan Suriyeliler refah içerisinde yaşayan bireyler olarak resmedilir. Nerede, kimler tarafından kimin çekildiği belli olmayan bir fotoğraf üzerinden Suriyeli mültecilerin derslikte (yani üniversite içinde) olduğuna dair iddia güçlendirilmeye

çalışılır. Türk vatandaşlarının üniversiteye girmekte zorlandığını ancak Suriyelilerin Oxford Üniversitesine dahi rahatlıkla “çapraz geçiş” ile geçebileceği iddia edilir.

Haberde safsata inşa etmeye dair savlar ileri sürülse de haberin bütünüyle doğru veya yanlış olup olmadığını anlamak için bazı dış bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin üniversite sistemine hâkim bir birey “çapraz geçiş” olarak adlandırılan bir sistemin olmadığından haberdardır. Ancak sisteme hâkim olmayan biri böyle bir sistemin olduğunu düşünebilir. Bunun yanında haberin yalan olduğunu anlamak için teyit.org platformunun yaptığı gibi YÖK’ün hazırladığı “Yurtdışından Öğrenci Kabulüne İlişkin Esaslar” incelenmek zorundadır. Şayet esaslar incelendiği takdirde, böyle bir ayrıcalığın hiç kimseye verilmediği anlaşılabilir (teyit.org). Haberde üniversiteye yerleşen Suriyelilere dair bir rakam verilir. Bu şekilde inandırıcılık arttırılmaya çalışılır.

g) Ahmed-i Şerif İsimli Kişinin Türkler ve Suriyeliler Hakkında Söylediği İddia Edilen Sözler

Bu örnekte kim olduğu belli olmayan Ahmed-i Şerif isimli kişinin çeşitli iddialarını görmekteyiz. Daha doğrusu bu kişiye atfedilen, geleceğe dair bazı ön görülerden söz edilmektedir. Metne göre Suriyeliler, Allah tarafından Türkiye’nin hegemonyasını yıkmak için gönderilen bir millet olmakla birlikte, Suriyeli gençler 15-20 yıl içerisinde Türkiye’nin önemli şirketlerini ve hatta Türkiye’nin yönetimini de ele geçirecekler. Metni paylaşan kişi Türk halkına çağrı yaparak “aklını kullanmasını” tavsiye ederek, Suriyelilere karşı harekete geçme çağrısı yapmaktadır. Bu metinde hem tanık gösterilerek hem de var olmayan bir tehlike ortaya atılmaktadır. Bunların yanında “Rakibin Korkutucu Amaçlar Taşındığını İleri Sürmek” olarak adlandırılan hileli akıl yürütme yapılmaktadır.

Tanık Gösterme: Ahmed-i Şerifi’nin kim olduğu, ona atfedilen fotoğrafın kime ait olduğu belli değildir. Bunun yanında böyle bir şahıs var ise dahi görev ve yetkisinin ne olduğu, Suriyelileri temsil eden bir birey olup olmadığı gibi sorular görmezden gelinerek, bütün Suriyelileri temsil ettiği iddiası üzerinden tanık gösterme yapılmaktadır. Safsata kim olduğu belli olmayan biri üzerinden güçlendirilmeye çalışılmakta ve bir sözde otorite üzerinden tanık gösterilmekte ve içerik doğru gibi gösterilmeye çalışılmaktadır.

Var Olmayan Tehlikeler İcadı: Bu paylaşımda var olmayan, gelecekte yaşanabilecek bir tehlike öne sürülmektedir. 80 milyonu aşan Türkiye nüfusunun içerisinde azınlık statüsünde bulunan Suriyelilerin 15-20 sene içerisinde, nispeten yakın bir zaman diliminde, Türkiye'yi ele geçireceği paranoyası oluşturulmaktadır. Bu durum; duygusal akıl yürütmelerden uzak, rasyonel bir aklın rahat bir şekilde görebileceği bir safsatadır.

Rakibin Korkutucu Amaçlar Taşındığını İleri Sürmek: Bu hileli akıl yürütme yöntemi "Savı Değil, Rakibi Hedef Almak" ana başlığı altında bulunmaktadır. İnsanlar derinlerinde; ölüm, gelecek ve ekonomik kaygılar, güvenlik sorunları, başkaları tarafından reddedilmek gibi pek çok korku barındırırlar. İnsanlar bu korkuları harekete geçirildiğinde iptidai davranışlar sergileme eğilimindedirler. Böyle bir durumda karşı taraf (topluluklar) özgürlüğümüzü, yaşam tarzımızı, yurdumuzu, evlerimizi, mülkümüzü tehdit eden kişiler olarak sunulur (Alpay, 127, s. 133). Bu paylaşımda da benzer bir şekilde, paranoya içeren bazı korkular dile getirilir ve karşı taraf (Suriyeli mülteciler) gelecekte Türkiye'nin yönetimine el koyacak ve Türkleri yönetecek kişiler olarak sunulur.

h) Türkiye’de Yaşayan Suriyelilerin Telefon Görüşmelerinde Para Ödemeyeceği İddiası

Sosyal medyada paylaşılan ve Sözcü, Sputnik, Yurt Gazetesi, İPA Haber, WebTekno gibi sitelerde yer alan haberlerde, Türkiye’de bulunan Suriyeli mültecilerin yurt dışı ve yurt içi telefon görüşmelerinin ücretsiz olacağı iddia edildi.

Bu haber doğrudan “Suriyelilere Yurtiçi ve Yurtdışı Telefon Görüşmeleri Ücretsiz Olacak” başlığı altında verilmiş ve Sözcü, Sputnik, Yurt Gazetesi, İPA Haber, WebTekno gibi haber kuruluşlarında da aynı şekilde yer almıştır. Bu haberin bir safsata olup olmadığını mantık ilmine dayandırarak anlamak mümkün değildir. Zira haber herhangi bir hileli akıl yürütmeye başvurulmadan doğrudan verilmektedir. Haber doğrudan bu şekilde, herhangi bir hileli akıl yürütmeden uzak ve yorum içermeden verilerek inandırıcılığını arttırmaktadır. Bu haberde ancak dış bir bilgiyle veya sorumlu kurumların açıklamalarıyla doğruya ulaşmak mümkündür. Nitekim teyit.org platformu da sorumlu kurumların açıklamalarıyla bu haberin hakikati yansıtmadığını ortaya çıkartmıştır.

i) Fotoğrafın Türk Bayrağı Yakan Suriyelileri Gösterdiği İddiası

Facebook'ta "Atatürk Sevenler Sayfası" tarafından paylaşılan fotoğrafta Suriyeli mültecilerin Türk bayrağını yaktığını ve Atatürk'ün büstünü yıktığı iddia edilmektedir. Ayrıca Suriyeli mülteciler şayet "iyi" olsalardı kendi ülkelerine bir fayda sağlayacakları ifade edilmektedir. Bu paylaşımında yukarıdaki haberlere benzer bir şekilde tribünlere oynama olduğu gibi "Yanlış Kanıtlar Kullanmak" başlığı altında ifa edilen bir safсата şekli kullanılır.

Dinleyicilere Yönelme: Facebook'ta bu paylaşımı yapan kişi doğrudan Türk vatandaşlarına hitap etmektedir. Nerede, kimler tarafından, hangi şartlar içerisinde, kimin çekildiği belli olmayan, Türk bayrağının yakıldığı bir fotoğraf üzerinden safсата inşası gerçekleştirilir. Türk bayrağının yakıldığının gösterilmesi doğrudan duyguların istismarı üzerinden yapılan bir safсата şeklidir.

Dinleyicilerin Önüne Atma: Suriyeli mülteciler ile Türk vatandaşları arasında bir karşılaştırma yapılarak biz-öteki söylemi oluşturulur. Suriyeliler Türk bayrağını yakan kişiler olarak sunulmaktadır. Fotoğrafta yer alan Türk Bayrağı dışında yer alan bayrak ise Irak devleti bayrağıdır. Irak Bayrağını tanıyan veya bu fotoğraf üzerinden kısa bir araştırma yapan rasyonel bir birey, bu haberde şüpheli bir durum olduğunu anlayabilir.

Sebepten Olmayan, Sebepten Kabul Edilmesi: Savın çürütülmesi adına kanıtlanması gereken durumu, hiçbir eleştiriye tabi tutmadan kabul etme hilesidir. Bu safсата şeklinde belli bir yapıya ya da olayın nedeni olmayan şeyin, onun gerçek nedeni sayılması durumu vardır (Aristoteles'den akt. Alpay, 2019: 137-138). Paylaşımında "Lan senin hayrın olsa

kendi vatanına olurdu zaten” ifadesiyle birbirine alakasız iki durum üzerinden bağlantı kurulmaktadır. Suriyeli mültecilerin ülkelerine faydalı olup olmadığı sorusu ile Türk bayrağının yakılması arasında doğrudan hiçbir bağlantı yoktur. Ancak hileli bir akıl yürütme yapılarak aralarında bir bağlantı var gibi gösterilmektedir.

j) İşkur’un 7 Bin 400 Suriyeli İstihdam Edeceği İddiası

Bu haberde doğrudan 7.400 Suriyelinin istihdam edileceği iddia edilmekte ve bunun tepki çektiği ifade edilmektedir. Bu haberin içinde doğrudan, hileli bir mantık yürütmeye rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu habere mantıksal bir yaklaşım uygulamak mümkün değildir. Ancak habere dair, teyit.org platformunun da araştırdığı gibi, herhangi bir doğruluk payı da bulunmamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Yalın Alpay’ın post-truth zeminle mücadele yöntemlerinden biri olarak, mantık ilminden yararlanarak geliştirdiği yaklaşımı irdelediğimiz bu çalışmada, Suriyeli mülteciler hakkında ortaya atılan 10 farklı yalan haber üzerinden söz konusu yaklaşım sorgulanmaya çalışılmıştır. Öncelikle şu ifade edilmelidir ki Alpay’ın mantıksal yaklaşımı, herhangi bir haberle karşılaşıldığı vakit, habere eleştirel yaklaşmak için, en azından başlangıç aşamasında uygun bir yapı sağlamaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde

bazı yalan haberler doğrudan ifşa edilmektedir. Örneğin yukarıda irdedeğimiz haberlerin içerisinde yer alan 2 haberin safsata olduğunu, Alpay'ın yaklaşımı ile rahat bir şekilde anlamak mümkündür. Bununla birlikte 6 haberde çeşitli hileli akıl yürütme tekniklerine rastlansa da bu haberlerin bütünüyle yalan olduğuna doğrudan hükmetmek mümkün değildir. Zira bu haberlerin tam anlamıyla yalan olduğunu anlayabilmek için dış bilgiye (örneğin ilgili kurumların resmî açıklamalarına) ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu haberlerde bulunan hileli akıl yürütme teknikleri söz konusu yaklaşım ile alımlayıcı tarafından tespit edilirse, bu haberlerin alımlayıcıyı şüpheye düşürme ihtimali vardır. Şüpheye düşen alımlayıcının ise hakikati araştırmaya yönelebileceği söylenebilir. Bu söylenenlerin ötesinde yaklaşım, iki farklı yalan haberde, safsatayı tespit etmek için bütünüyle yetersiz kalmaktadır. Bu haberlerde hileli bir akıl yürütme tekniğine rastlanmamakta ve haberler doğrudan, nesnel sayılabilecek bir şekilde verilmektedir.

Özetle Alpay'ın mevzubahis yaklaşımı, haberlere karşı eleştirel perspektifi, en azından haberle ilk karşılaştığı vakit, sağlamaktadır. Bununla beraber her durumda kullanmanın mümkün olmadığını söylemeliyiz. Zira sadece içeriğin üzerinden hareket etmenin getirdiği zorluğun yanında, dış bağlamı veya bilgiyi de içeren olgulara da sahip olmamız gereken durumlar çoğunluktadır. Ancak her durumda kullanışlı olmaması, yaklaşımın, başlangıç aşamasında eleştirel bir bakış açısı sağladığı hakikatini de değiştirmiyor. En azından alımlayıcıyı şüpheye götürmede etkili bir yanı olduğu aşikârdır.

Alpay'ın yaklaşımının her durumda işe yaramaması ise yalanın ve post-truth zeminin karmaşıklığına işaret etmektedir. Artık yalanlar düz bir şekilde salt cümlelerden ibaret değildir. Çünkü yalan veya dezenformasyon olgusu post-truth evreninde; fotoğraflarla, videolarla, sözde tanıklarla ve otoritelerle güçlendirilmeye çalışılmakta ve hakikatin yerini alarak sahte hakikatler üretmektedir. Bunlarla mücadele etmek için mantık ilminin (bu bağlamda Yalın Alpay'ın yaklaşımının) ötesinde bazı yöntemlere ihtiyacımız olduğu aşikârdır. Örneğin fotoğrafların ve videoların ne ölçüde dezenformasyona uğratıldığını tespit edecek, normal vatandaşların dahi kullanabileceği, kullanışlı, basit yöntemlere veya yazılımlara ihtiyacımız bulunmaktadır.

Çalışmada ilk etapta irdelenmesi düşünülmeyen ancak son kerte ortaya çıkan bazı durumları da ifade etmeliyiz. Ele alınan haberlerin tamamı sosyal medyada paylaşılmış

haberlerdir. Yalan haberlerin sosyal medya için etkili bir mecra olduğunu ve bu kanal üzerinden daha hızlı bir şekilde yayıldığını, bu çalışma özelinde de görmek mümkündür. Bunun yanında yukarıda incelenen haberlerin neredeyse tamamı görsel imgeleri etkin bir şekilde kullanmaktadır. Görsel imgelerin yalanın veya dezenformasyonun oluşturulmasında ve bu anlamda inandırıcı bir vaziyet almasında son derece etkin olduğu söylenebilir. Bu da görsel dezenformasyonlara karşı daha etkili yöntemlere yönelmemiz gerektiğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1998). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İnkılap: İstanbul.
- Allcott, H. ve Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (2), 211-236.
- Alpay, Y. (2019). *Yalanın siyaseti*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Arslan, A. *Felsefeye giriş*. Ankara: BB101.
- Bayrak, H. (2019, 11 Temmuz). 2019 Türkiye internet kullanım ve sosyal medya istatistikleri. Erişim Adresi: <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>
- Binark, M., Karataş, Ş., Çomu, T., Koca, E. (2015). Türkiye'de Twitter'da trol kültürü. *Toplum ve Bilim*, 135, 124-157.
- Brandtzaeg, P. B., & Følstad, A. (2017). Trust and distrust in online fact-checking services. *Communications of the ACM*, 60 (9), 65-71.
- Best, S. ve Kellner, D. (2011). *Postmodern teori*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı.
- Gottfried, J. ve Shearer, E. (2016). News use across social media platforms 2016. Erişim Adresi: <https://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/> 25.10.2019.
- Henley, J. (2019, 5 Kasım). Why vote leave's £350m weekly EU cost claim is wrong. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/politics/reality-check/2016/may/23/does-the-eu-really-cost-the-uk-350m-a-week>.
- Karagöz, K. (2018). Post-truth çağında yayıncılığın geleceği. *TRT Akademi*, 3 (6) 678-708.
- Kavaklı, N. (2019). Yalan haberle mücadele ve internet teyit/doğrulama platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (1), 663-682.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat sonrası çağ-günümüz dünyasında yalancılık ve aldatma*. Çev. Deniz Özçetin. İzmir: Delidolu
- Lessenski, M. (2018). Common sense wanted resilience to 'post-truth' and its predictors in the new media literacy index 2018. Open Society Institute Sofa. s. 1-14. Erişim Adresi: http://osi.bg/downloads/File/2018/MediaLiteracyindex2018_publishENG.pdf

- Nyhan, B., ve Reifler, J. (2012). *Misinformation and fact-checking: Research findings from social science*. Washington, DC: New America Foundation.
- Oxford Learners Dictionaries (t.y.). Post- Truth. Erişim Adresi: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth?q=Post-Truth> 25.10.2019.
- Rosenberg, E. (2018). Twitter to tell 677,000 users they were had by the Russians. Some signs show the problem continues. Erişim Adresi: <https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/01/19/twitter-to-tell-677000-users-they-were-had-by-the-russians-some-signs-show-the-problem-continues/>.
- Şener, N. K. (2018). Hakikat sonrası çağda haber organizasyonlarının itibarını “haber”le korumak. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, 1 (1) 55-59.
- Şimşek, A., ve Yalıt, S. (2019). *Gerçekte(n) öyle mi olmuş? Post-truth zamanlarda tarihin temsili*. İstanbul: Yeniinsan.
- Teyit.org. (2017). Türkiye’de yaşayan Suriyelilerle ilgili internette yayılan 28 yanlış bilgi. Erişim Adresi: <https://teyit.org/turkiyede-yasayan-suriyelilerle-ilgili-internette-yayilan-22-yanlis-bilgi/> 13.07.2019.
- T24. (2016). Bauman: Sosyal medya çok kullanışlı ve keyifli bir tuzak. <https://t24.com.tr/haber/bauman-sosyal-medya-cok-kullanisli-ve-keyifli-bir-tuzak,326167> Erişim Tarihi: 12.07.2019.
- Uluk, M. (2018). *Yeni medyada “yalan haber” ve hakikat sonrası çağ: Doğrulama platformu olarak teyit.org örneği üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Vosoughi, S., Roy, D. ve Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359 (6380), 1146–1151.